

ČOVJEK KOJI JE OBILJEŽIO EPOHU

REIS DŽEMALUDIN ČAUŠEVIĆ

Prosvjetitelj i reformator

(Priredili: Enes Karić i Mujo Demirović, IK "Ljiljan", Sarajevo, 2002. godine)

O zrelosti jednog naroda prosuđuje se između ostalog po njihovom odnosu prema svojim alimima. Odnedavno pokrenuta edicija "Velikani" znak je našeg sigurnog napredovanja u osvješćenju da bolje spoznamo ljude koji su u jednom teškom vremenu nosili breme emaneta zajednice muslimana.

Već ranije urađena *Sabrana djela* Mehmed-ef. Handžića pokazala su široj javnosti kako plodne i kvalitetne alime smo imali. Evo, sada je urađena i studija o Džemaludinu-ef. Čauševiću, tom velikom prosvjetitelju i reformatoru koji je u jednom periodu svog života vršio i funkciju reisu-l-uleme. Dvotomno djelo je priređeno prigodno povodom sto dvadesete godišnjice Rijasetu IZ-BiH, a štampano je u izdanju Izdavačke kuće "Ljiljan".

Znanje i vrlina

Među bosanskim velikanima Džemaludin-ef. Čaušević zauzima posebno mjesto, ne samo zato

što je bio veoma učen, nego prije svega zato što je spadao u onu plemenitu sortu učenjaka kod kojih nije razdvojeno znanje od vrline. U mnogim komplikovanim situacijama imao je snage da čvrsto stoji iza svojih uvjerenja. Džemaludin-ef. Čaušević kao intelektualac i kao reisu-l-ulema djeluje u veoma teškim prilikama za muslimane. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće muslimani su bili neprobavljiva kost u grlu prvo Austro-Ugarske, a potom Kraljevine Jugoslavije. Austrougarskim vlastima nije odgovarala Čauševićeva energičnost i beskompromisnost, ali je na ponovno insistiranje potvrđena njegova menšura. Njegovo dosljedno zalaganje za poštovanje prava muslimana i rad na njihovom prosvjetičvanju iznjedrilo je sukob sa (srpskim) jugoslavenkim vlastima.

Ne pristajući da bude marioneta u jednoj vladi koja je u potpunosti ograničila ovlasti Rijasetu i sistemski kršila prava muslimana, podnio je vladinom ministru Milanu Srškiću neopozivu ostavku na funkciju reisu-l-uleme 1930. godine.

Prosvjetitelj i reformator

Nakon diplomiranja u Istanbulu na Mektebi-hukuku kada se vraća u Bosnu (1903.) moguće je pratiti njegov sistematski rad i zalaganje na prosvjećivanju muslimanskog naroda i reformi i unapređenju vjerske nastave.

Ovo je okosnica čitavog njegovog djelovanja na različitim funkcijama muallima, profesora na Velikoj gimnaziji, urednika više časopisa, pisca, hatiba i reisu-l-uleme. Ovo je konačno osnovna intencija njegovih napora da zajedno sa Pandžom prevodi i komentariše Kur'an časni, jer on je namijenjen ne samo učenicima koji se njime koriste, nego uputa i blagoslov kako kaže "svim robovima Božijim". Kao student u posjeti Al-Azharu Čaušević je imao priliku da se sretne sa velikim islamskim reformatorom Muhamedom Abduhom. Jedno vrijeme slušao je njegova predavanja. Svi komentatori se slažu da je to ostavilo presudan utjecaj na njegovu orijentaciju u daljnjem radu. U svojim djelima Čaušević često citira Abduhua pod nazivom ustazi-muhterem-poštovani učitelj. Ono sa čime se Čaušević suočio odmah po svom dolasku je zaostalost, zapuštenost i stalno materijalno i duhovno uništavanje muslimana u jednom, najblaže rečeno, nenaklonjenom balkanskom prostoru. Na mnogo načina, a neki od njih su bili vrlo perfidni, trajao je proces anacionaliziranja muslimana. Procesom zemljišnih reformi dešavalo se ubrzano materijalno osiromašenje čitavog sloja bosanskog plemstva. U takvoj situaciji mnogi muslimanski intelektualci određivali su se i priklanjali na stranu Srba ili Hrvata. Otpor običnog stanovništva odnosio se na to da odbija slati djecu (posebno žensku) u "vlaške škole".

Uvođenjem latinice čitava masa ljudi koja je baštinila muslimansku obrazovnu tradiciju poznavanja arapskog, turskog i perzijskog postaje praktično izvan života. Svega ovog Čaušević je bio bolno svjestan. Zbog toga on dan i noć radi na buđenju muslimanskog naroda iz letargije. Njegov reformatorski rad odvija se na više planova. U prosvjeti i obrazovanju, modernizaciji planova i programa, uvođenjem hutbi na maternjem jeziku, primjeni savremenih metoda u nastavi itd...

Svoje ideje objavljivao je u časopisima: *Behar*, *Muallim*, *Novi Behar*, *Gajret*, *Narodna uzdanica*.¹ Nažalost, suočio se sa otporom konzervativne

uleme i nerazumijevanjem čaršije. Džemaludin-ef. Čaušević zastupao je stanovište da se vjeronauka mora učiti na maternjem jeziku.

Budući da je bilo odbijanja latinice i ćirilice u prvo vrijeme, on je za naše potrebe prilagodio arapsko pismo i tako je nastala arebica.

O svom trošku je štampao udžbenike vjeronauke "ukoliko svojim idejama nije mogao da prodre službeno među svojim drugovima u Ulema medžlisu on je to radio kao privatan čovjek: izdavao je vjerske knjige i drugima pomagao da izdaju arebicom na našem jeziku".² U tom je naišao na veliki otpor kod konzervativnih krugova, posebno kod neke starije jednoobrazno školovane uleme.

U svom radu zastupao je stavove da je "pravi ilmihal" nešto sasvim drugo i da se to odnosi na sveukupno znanje kao Božije znanje, stoga nam je dužnost da u tom pravcu u skladu s novim znanjima tumačimo i samu vjeru.

U tekstu "Kur'an i muslimani", koji je objavio u *Beharu*, ističe: "Kur'an nam naređuje da putujemo, da obilazimo svijet da učimo razne jezike kako bismo što lakše postigli umotvorine raznih naroda".³ Nažalost, on to podvlači često u svojim tekstovima, da muslimani uče i slušaju Kur'an, ali ono što on od nas traži u pogledu rada i truda izvršavaju drugi.

Na hutbama i u tekstovima posebno se osvrće na vjerske službenike podstičući ih na prosvjetiljski rad: "Vi ste stupovi oko kojih se okretala naša prošlost na kojoj stoji naša sadašnjost a o vašem radu ovisi budućnost islama u ovim krajevima."⁴ Da bi se ostvario bitniji napredak nisu dovoljne samo dobre namjere i entuzijizam već temeljita reforma obrazovnog sistema. Na postojeći sistem koji se sastojao iz mektebi-ibtidaija po svim manjim mjestima, ruždija po okruzima te medresa i Darul-muallimina u Sarajevu, on se osvrće u svojim izvještajima veoma kritički. Obrazovanje koje je tu zatekao ocjenjuje ne samo kao konzervativno nego i konzervirano. Svjestan je da se svijet kreće naprijed i da ako se ne budemo ravnali prema duhu vremena bit ćemo pregaženi... Stoga se on u rješavanju ovih pitanja konsultuje sa Hamdijom Mulićem, čije je pedagoško iskustvo Džemaludin-ef. Čaušević cijenio. Oni zajednički nastoje da nastava bude na pristupačnom jeziku sistematično obrađena, izložena u kontinuitetu po principima didaktike. Nema kvalitetnog učenja jezika bez

adekvatnih rječnika. Sve ovo nam se danas čini samo po sebi razumljivo, ali stanje prosvjete kako ga je zatekao na svom službovanju Džemaludin-ef. Čaušević samo je reprezent jednog općenito zapuštenog stanja muslimana u svim oblastima.

Mnoge od plodova njegovog zalaganja mi danas baštiniamo. U tom smislu vrlo je ilustrativno njegovo zalaganje za obrazovanje i bolji položaj žene u društvu.

Islamski modernizam

Zbog svojih, za to vrijeme smjelih ideja, kao što su školovanje i otkrivanje lica žene, nošenje šešira, bankovnih uredbi, rješenje pitanja vakufa, bio je često napadan.

Izolacija žene i njena vezanost isključivo za kuću je odraz tradicije a ne u islamu utemeljnih stavova. U tom smislu zar nije stroga obaveza jedne muslimanske zajednice odškolovali ženu ljekara.

“Bez sumnje treba odabrati ono čime je moguće ženu podignuti na bolji stepen naobrazbe kako bi se time i naš ummet podigao na viši stepen. Ako se pri tome vidi da žensko treba da bude otkrivena lica i da treba da razgovara sa ljudima onda treba to i odabrati, jer je to manja šteta prema onoj usljed nevaspitanosti i nesposobnosti ženskog svijeta te cio islamski narod ostaje u nazatku i pada u nesreću.”⁵

Zbog ovih i sličnih stavova u kojima nastoji da ima vlastita rješenja a ne slijepo slijedenje tradicije bio je žestoko napadan. Primao je, to tvrde njegovi suvremenici, veoma razložno ističući u takvim prigodama da učenjak od strane neznalica ne može biti uvrijeđen a njegovo je da upućuje.

Prevođenje i komentarisanje Kur'ana

U sklopu sveukupnih napora na osvješćenju muslimanskog naroda je njegov prevodilački i komentatorski rad. Na Džemaludin-ef. Čauševića je bitno utjecao Abduhuov i Ridaov komentar Kur'ana, “El-Menar.” Pokrenuto je novo raspoloženje među ljudima koje najbolje ilustruje sljedeća misao:

“Kur'an nije rukovod ceremonija i obreda za muslimanske vjerske službenike, nego je uputa u život za cijeli svijet.”⁶ Smatralo se da je osnovni uzrok zaostalosti muslimanskog naroda nepoznavanje Kur'ana, a njegovo poznavanje bio je monopol

veoma malog broja učenih vjerskih službenika.

U iskrenoj želji da Riječ Božiju približi običnom čovjeku, vjerniku da po njoj živi i radi, Čaušević je zajedno sa Pandžom uradio prijevod Kur'ana časnog, koji je u njegovom izdanju izašao 1937. godine.

Njegov pristup razumijevanju kao i komentari Kur'ana svjedoče o racionalističkom pristupu koji u obzir uzima nauku i njena objašnjenja. Ovakav pristup, ističe prof. Enes Karić, opći je trend u muslimanskom svijetu krajem 19. i prvoj polovini 20. stoljeća.

Premda je taj prijevod bio prvorazredni vjerski i kulturni događaj, u vremenu u kojem se je desio nije naišao na odgovarajući odjek.

Konzervativni krugovi uleme i njihova jezgra oko El-Hidaje nisu imali razumijevanja za ovaj poduhvat i bili su veoma kritični prema Čauševiću i Pandži.

Na njihove prigovore on odgovara da je svaki prijevod determinisan razumijevanjem. Svaki prevodilac pristupa sa svojim horizontom razumijevanja a kad ga optužuju da odstupa od općepoznatog islamskog učenja on se pita “Šta je to općepoznato islamsko mišljenje podrazumijevajući to floskulom iz koje ništa konkretno ne stoji.

Polemika oko prijevoda između Čauševića i konzervativne uleme okupljene oko El-Hidaje vrlo slikovito odražava duhovne prilike tog vremena i zoran je dokument stanja u muslimanskom narodu kao i sa kakvim sve problemima se Čaušević nosio. Uz prijevod Kur'ana Džemaludin-ef. Čaušević napisao je opsežnu studiju “Mudri časni Kur'an - uvod, predgovor i tumač”. Rad predstavlja značajan prilog za razumijevanje Kur'ana, njegovo sabiranje, strukturu najvažnijih tema te povijesne digresije koje su potrebne da bi nas uvele u razumijevanje određene problematike. Osim što je ovo tematski vrlo značajno djelo iz proučavanja kur'anskih studija valja istaći i da je njegova osobenost čist i jednostavan jezik kojim Džemaludin-ef. Čaušević izlaže svoje misli. U najboljem prosvjetiteljskom maniru teče spoznaja koja je clare et distincta. Kuriozitet je svakako da je i lektor ostavio neizmijenjene neke stare bosanske izraze koji daju patinu svim njegovim tekstovima.

Interesantno da priređivači koji su nam izložili više aspekata života i rada Džemaludina Čauševića nisu osvijetlili njegovo zanimanje za sufizam. Osim

što je navedeno da je između ostalog studirao tesavvuf i islamsku filozofiju pred H. Halis-ef. Nevešerlijom. Oni koji su pobliže poznavali ovu ličnost znaju da je on bio i poznavalac islamskog ezoterizma te da je slovio kao mesnevihan. U mevlevijskoj tekiji na Bentbaši punih dvanaest godina je držao dersove tumačeći *Mesneviju* Dželaludina Rumija.

Njegovo dugogodišnje prijateljstvo sa Mujagom Merhemićem, s kojim ga je vezivala zajednička ljubav prema Rumiju, prekinulo se jer su se razišli u vezi s pitanjem nekim islamskim rješenjima. Mujaga Merhemić nije mogao pratiti Čauševićev modernizam. Iz njegovog javnog djelovanja pisanja i prijevoda ne može se sagledati ovaj aspekt. Sigurno da je tako jer za javnu prezentaciju sufizma nije bilo ni mjesto ni vrijeme. Džemaludin-ef. Čaušević se borio da se sačuvaju temelji vjere, a zanimanje za islamski ezoterizam bila je njegova intimna preokupacija. Ipak sam način na koji je shvatio duh vremena govori da je bio arif.

Da završimo ovaj prikaz jednom blistavom opaskom dr. Karića koja zorno odslikava ovu ličnost.

"Džemaludin-ef. Čaušević je svojim mišljenjem i djelom obilježio cijelu jednu epohu u Bosni i Hercegovini. Njegovi tekstovi i komentari nastali su u vremenima potrage za 'formulom spasenja' za Zajednicu vjernika na čijem čelu je bio. Htio je da knjige i škole razbude njegove bosanske suvjernike. To što su ih iz drijemeža razbuđivali i ratovi bilo je izvan Čauševićeve volje."⁷

Almedina Bektić-Čelebić

BILJEŠKE

- 1 Knjiga I, str. 74.
- 2 Ibid, str. 152.
- 3 Ibid, str. 32.
- 4 Knjiga II, str. 170.
- 5 Knjiga II, str. 185.
- 6 Knjiga I, str. 71.
- 7 Ibid, str. 102.

m